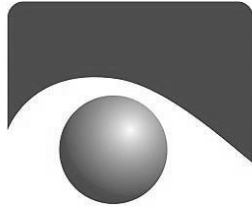

الحمد لله
الرحمن
الرحيم

دانشگاه سوادیمیای جمهوری اسلامی ایران

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت رسانه دانشکده ارتباطات

مقایسه گفتمان های رسانه ای آمریکا و عربستان درباره نقش ج.ا.ایران در تحولات خاورمیانه؛

تحلیل گفتمان وبسایت های فارسی صدای آمریکا و العربیه (۲۰۱۱ و ۲۰۱۲م)

دانشجو:

رامین شمسایی نیا

استاد راهنما:

دکتر علی دارابی

استاد مشاور:

دکتر حسن بشیر

تابستان ۱۳۹۲

چکیده:

این پژوهش به مقایسه گفتمان خبری سایت های فارسی صدای آمریکا و العربیه درباره نقش ج.ا.ایران در تحولات خاورمیانه در سال های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ م می پردازد، ضمناً این پژوهش به کشف گفتمان مسلط بر هر یک از این دو رسانه درباره نقش و جایگاه ج.ا.ایران در تحولات کشورهای مصر، بحرین، یمن و سوریه پرداخته است و شباهت ها و تفاوت های گفتمان این دو رسانه در این باره را نیز، بررسی می کند. برای دستیابی به این اهداف، از الگوی عملیاتی تحلیل گفتمان (PDAM) استفاده شده است. برای تحقق اهداف پژوهش، نظریه های برجسته سازی، چارچوب سازی، بازنمایی، دیپلماسی رسانه ای و امپریالیسم رسانه ای به کار گرفته شده است. جامعه آماری پژوهش، همه مطالب مرتبط با ایران و تحولات خاورمیانه در این دو رسانه است که پس از بررسی این متون، ۶۷ متن از سایت فارسی صدای آمریکا و ۱۳۷ متن از سایت فارسی العربیه به روش نمونه گیری هدفمند انتخاب و مورد تحلیل گفتمان قرار گرفت.

از یافته های این پژوهش نتیجه گرفته می شود دال های مرکزی گفتمان سایت فارسی صدای آمریکا درباره جایگاه ایران در تحولات خاورمیانه و کشورهای مصر، بحرین، یمن و سوریه عبارتند از: بیداری اسلامی؛ قرائت منفعت طلبانه ایران از این تحولات، وحشت سازی از روی کارآمدن اسلامگرایانی شبیه ایران در منطقه، منجی سازی از آمریکا در برابر تهدید منطقه ای ایران، القاء تنش روز افزون و جنگ قدرت میان ایران و دولت های عربی، تحریک شیعیان برای مقابله با سیاست های ج.ا.ایران، ایران هراسی (با دال های شناور: تسلیحات هسته ای، حمایت از تروریسم، ضدیت با حقوق بشر، سپاه هراسی)، اعتبار زدایی از بیانات مقامات ج.ا.ا، منفور سازی الگوی حکومت داری ج.ا.ایران و برجسته سازی الگوی ترکیه. همچنین دال های مرکزی گفتمان سایت فارسی العربیه عبارتند از: نفی تاثیر پذیری این قیام ها از انقلاب اسلامی ایران، بیداری اسلامی توهم ایران است، ایجاد فتنه مذهبی راهبرد ایران برای تضعیف دولت های عربی، شبیه سازی ج.ا.ایران به نظام های دیکتاتوری ساقط شده منطقه، تحریک مخالفان برای انقلاب علیه ج.ا.ایران با الگوگیری از بهار عربی، ضرورت سازی اتحاد دولت های عربی در برابر خطر ایران، شیعه هراسی، برجسته سازی الگوی حکومت داری ترکیه و منفور سازی الگوی حکومت داری ایران، ایران هراسی (با دال های شناور: سلطه جویی، حمایت از تروریسم، مانع برقراری صلح و امنیت، تبعیض علیه اقلیت ها).

واژگان کلیدی: العربیه، بحرین، بیداری اسلامی، تحلیل گفتمان، خاورمیانه، سوریه، صدای آمریکا،

مصر، یمن

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۱- فصل اول: کلیات تحقیق.....	۱
۱-۱- طرح مسئله.....	۲
۱-۲- ضرورت و اهمیت تحقیق.....	۴
۱-۳- اهداف تحقیق.....	۵
۱-۴- سؤال های تحقیق	۵
۱-۵- فرضیه های تحقیق.....	۶
۱-۶- تعریف مفاهیم تحقیق:.....	۶
۲- فصل دوم: پیشینه و مبانی نظری تحقیق.....	۱۸
۲-۱- پیشینه تحقیق:	۱۹
۲-۱-۱- تحقیقات داخلی.....	۱۹
۲-۱-۲- تحقیقات خارجی.....	۲۶
۲-۲- مبانی و چارچوب نظری تحقیق.....	۲۸
۲-۲-۱- برجسته سازی.....	۲۸
۲-۲-۲- چارچوب سازی.....	۳۱
۲-۲-۳- بازنمایی رسانه ای	۳۳
۲-۲-۴- دیپلماسی رسانه ای.....	۳۶

۳۸	..... ۲-۲-۵- امپریالیسم رسانه ای
۳۹	..... ۲-۲-۵-۱- نظریه امپریالیسم خبری
۴۱	..... ۲-۲-۶- پروپاگاندا
۴۲	..... ۲-۲-۷- تکنیک های پروپاگاندا
۴۴	..... ۳- فصل سوم: روش تحقیق
۴۵	..... ۳-۱- تاریخچه تحلیل گفتمان
۴۷	..... ۳-۱-۱- تحلیل گفتمان در حوزه زبان شناسی
۴۸	..... ۳-۱-۲- تحلیل گفتمان در حوزه فلسفه سیاسی
۴۸	..... ۳-۲- تعاریف تحلیل گفتمان
۵۰	..... ۳-۳- پیش فرض های تحلیل گفتمان
۵۱	..... ۳-۴- اهداف تحلیل گفتمان
۵۲	..... ۳-۵- اصول و ویژگی های تحلیل گفتمان
۵۳	..... ۳-۶- روش عملیاتی تحلیل گفتمان (PDAM)
۵۷	..... ۳-۷- جامعه مورد مطالعه (جامعه آماری)
۵۷	..... ۳-۸- واحد تحلیل
۵۸	..... ۳-۹- محاسبه حجم نمونه
۵۸	..... ۳-۱۰- روش نمونه گیری
۵۹	..... ۳-۱۱- روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۵۹	..... ۳-۱۲- اعتبار و پایایی تحقیق

۱۳-۳- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات..... ۶۰

۴- یافته های تحقیق..... ۶۳

۴-۱-۱- مرحله اول تا سوم تحلیل گفتمان و بسایت فارسی صدای آمریکا..... ۶۶

۴-۱-۲- مرحله اول تا سوم تحلیل گفتمان و بسایت فارسی العربیه..... ۱۰۸

۴-۲-۱- مرحله چهارم تحلیل گفتمان و بسایت فارسی صدای آمریکا..... ۱۸۳

۴-۲-۲- مرحله چهارم تحلیل گفتمان و بسایت فارسی العربیه..... ۱۹۳

۴-۳-۱- مرحله پنجم تحلیل گفتمان و بسایت فارسی صدای آمریکا..... ۲۰۵

۴-۳-۲- مرحله پنجم تحلیل گفتمان و بسایت فارسی العربیه..... ۲۱۴

۵- نتیجه گیری و پیشنهادهای تحقیق..... ۲۲۳

۵-۱- نتیجه گیری از مقایسه گفتمان دو رسانه ۲۲۶

۵-۱-۱- مقایسه گفتمان دو رسانه درباره نقش ایران در تحولات «خاورمیانه»..... ۲۲۷

۵-۱-۲- مقایسه گفتمان دو رسانه درباره نقش ایران در تحولات «مصر»..... ۲۳۴

۵-۱-۳- مقایسه گفتمان دو رسانه درباره نقش ایران در تحولات «بحرین»..... ۲۳۶

۵-۱-۴- مقایسه گفتمان دو رسانه درباره نقش ایران در تحولات «یمن»..... ۲۳۸

۵-۱-۵- مقایسه گفتمان دو رسانه درباره نقش ایران در تحولات «سوریه»..... ۲۳۹

۵-۲- مقایسه تکنیک های پروپاگاندا در و بسایت های فارسی صدای آمریکا و العربیه..... ۲۴۱

۵-۳- پیشنهادهای تحقیق..... ۲۴۳

- ۲۴۳.....پیشنهاد های اجرایی.....۵-۳-۱
- ۲۴۴.....پیشنهاد های پژوهشی.....۵-۳-۲
- ۲۴۵.....فهرست منابع و مآخذ.....
- ۲۵۳.....ضمائم تحقیق.....
- ۲۵۳.....الف- نمونه مطالب بررسی شده وبسایت فارسی صدای آمریکا.....
- ۲۵۸.....ب- نمونه مطالب بررسی شده وبسایت فارسی العربیه.....
- ۲۶۳.....ج- مشخصات کلی کشور مصر.....
- ۲۶۴.....د- مشخصات کلی کشور بحرین.....
- ۲۶۷.....ه- مشخصات کلی کشور یمن.....
- ۲۷۰.....و- مشخصات کلی کشور سوریه.....

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول (۱-۱-۴) جمع بندی مرحله اول تا سوم تحلیل گفتمان وبسایت فارسی صدای آمریکا.....	۶۶
جدول (۱-۱-۴) جمع بندی مرحله اول تا سوم تحلیل گفتمان وبسایت فارسی صدای آمریکا.....	۱۰۸
جدول (۱-۲-۱) محورهای عمیق سایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش ایران در تحولات خاورمیانه.....	۱۸۳
جدول (۱-۲-۲) محورهای عمیق سایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش ایران در تحولات مصر.....	۱۸۹
جدول (۱-۲-۳) محورهای عمیق سایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش ایران در تحولات بحرین.....	۱۹۰
جدول (۱-۲-۴) محورهای عمیق سایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش ایران در تحولات یمن.....	۱۹۱
جدول (۱-۲-۵) محورهای عمیق سایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش ایران در تحولات سوریه.....	۱۹۲
جدول (۱-۲-۶) محورهای عمیق سایت فارسی العربیه درباره نقش ایران در تحولات خاورمیانه.....	۱۹۳
جدول (۱-۲-۷) محورهای عمیق سایت فارسی العربیه درباره نقش ایران در تحولات مصر.....	۲۰۱
جدول (۱-۲-۸) محورهای عمیق سایت فارسی العربیه درباره نقش ایران در تحولات بحرین.....	۲۰۲
جدول (۱-۲-۹) محورهای عمیق سایت فارسی العربیه درباره نقش ایران در تحولات یمن.....	۲۰۳
جدول (۱-۲-۱۰) محورهای عمیق سایت فارسی العربیه درباره نقش ایران در تحولات سوریه.....	۲۰۴
جدول (۱-۳-۱) محورهای عمیقتر سایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش ایران در تحولات خاورمیانه.....	۲۰۵
جدول (۱-۳-۲) محورهای عمیقتر سایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش ایران در تحولات مصر.....	۲۱۰
جدول (۱-۳-۳) محورهای عمیقتر سایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش ایران در تحولات بحرین.....	۲۱۱
جدول (۱-۳-۴) محورهای عمیقتر سایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش ایران در تحولات یمن.....	۲۱۲

جدول (۵-۳-۵) محوره‌های عمیقتر سایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش ایران در تحولات سوریه..... ۲۱۳

جدول (۶-۳-۴) محوره‌های عمیقتر سایت فارسی العربیه درباره نقش ایران در تحولات خاورمیانه..... ۲۱۴

جدول (۷-۳-۴) محوره‌های عمیقتر سایت فارسی العربیه درباره نقش ایران در تحولات مصر..... ۲۱۸

جدول (۸-۳-۴) محوره‌های عمیقتر سایت فارسی العربیه درباره نقش ایران در تحولات بحرین..... ۲۱۹

جدول (۹-۳-۴) محوره‌های عمیقتر سایت فارسی العربیه درباره نقش ایران در تحولات یمن..... ۲۲۰

جدول (۱۰-۳-۴) محوره‌های عمیقتر سایت فارسی العربیه درباره نقش ایران در تحولات سوریه..... ۲۲۱

جدول (۱-۱-۵) «مقایسه» گفتمان سایت های فارسی صدای آمریکا و العربیه درباره نقش ایران در تحولات خاورمیانه..... ۲۲۷

جدول (۲-۱-۵) مقایسه محوره‌های مرکزی گفتمان دو رسانه درباره نقش ایران در تحولات «مصر»..... ۲۳۴

جدول (۳-۱-۵) مقایسه محوره‌های مرکزی گفتمان دو رسانه درباره نقش ایران در تحولات «بحرین»..... ۲۳۶

جدول (۴-۱-۵) مقایسه محوره‌های مرکزی گفتمان دو رسانه درباره نقش ایران در تحولات «یمن»..... ۲۳۸

جدول (۵-۱-۵) مقایسه محوره‌های مرکزی گفتمان دو رسانه درباره نقش ایران در تحولات «سوریه»..... ۲۳۹

جدول (۱-۲-۵) مقایسه تکنیک های پروپاگاندا در سایت های فارسی صدای آمریکا و العربیه..... ۲۴۱

فهرست علائم و نشانه ها

عنوان	صفحه
نمودار ۱-۲ طیف وضعیتهای دیپلماسی رسانه‌ای.....	۳۸
نمودار ۱-۳ مراحل روش تحلیل گفتمانی پدام از آغاز تا انجام.....	۵۶
شکل ۱-۳- مراحل روش عملیاتی تحلیل گفتمان (پدام).....	۵۵

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱-۱- طرح مسئله

نظریه پردازان انقلاب اسلامی ایران از ابتدای پیروزی خود، قائل به صدور انقلاب و درنوردیدن مرزهای جغرافیایی و رساندن پیام این انقلاب به کل امت اسلام و جبهه مستضعفین جهان بودند، بنیانگذار انقلاب اسلامی در این باره می فرمایند: «باید بسیجیان جهان اسلام در فکر ایجاد حکومت بزرگ اسلامی باشند» (۶۷/۹/۲) در سالهای پس از انقلاب اسلامی، جمهوری اسلامی ایران در همه سیاست های کلان خود بیداری در جهان اسلام و مبارزه مسلمانان با استبداد داخلی و استعمار نوین جهانی را در دستور کار خود قرار داده است.

انقلاب اسلامی ایران که در بهمن ماه سال ۱۳۵۷ به وقوع پیوست، در عین داشتن اهداف سیاسی و اجتماعی نگاه خاصی به تمدن و جهان بینی اسلامی داشت، این رویداد در بیداری مسلمانان جهان و نوزایی باورهای دینی نقش عمده ای ایفا کرد. (سالار، ۱۳۸۲، ص ۱۸)

در سالهای ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ شاهد اعتراضات عمومی، انقلاب ها و قیام هایی در برخی کشورهای سطح منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا بودیم که تا کنون (سال ۲۰۱۳) نیز ادامه داشته است. گفتمان انقلاب اسلامی بر این تحولات نام "بیداری اسلامی" نهاد و آنها را دارای ریشه اسلام گرایانه دانست. باورمندان به بیداری اسلامی معتقدند انقلاب اسلامی ایران نقش بسزایی در شکل گیری بیداری جهان اسلام داشته است.

«امواج "بیداری اسلامی" ملت های جهان اسلام در طول سه دهه از گذشت انقلاب اسلامی ایران، خود گویای نفوذ و صدور این انقلاب و بخش عظیمی از باورهای آن به ملل آزاده جهان دارد. چه اینکه انقلاب اسلامی در ایران به دلیل جذابیت شعارها، اهداف، روش ها، محتوا، نتایج و سابقه مشترک دینی و تاریخی و شرایط محیط منطقه و بین المللی، پدیده ای تاثیرگذار در جهان اسلام بود.» (طاهری، ۱۳۸۷)

در مقابل گفتمان غربی نام "بهار عربی"^۱ بر آنها نهاد و این تحولات را دارای ریشه آزادیخواهانه دانست و سهم چندانی برای اسلامگرایی و انقلاب اسلامی ایران در شکل گیری این تحولات قائل نشد. «بیش از پنج دهه است که خاورمیانه با گفتمان های سیاسی مبتنی بر ایدئولوژی های تمامیت خواه در بر گرفته شده است، اما تحولات ناشی از "بهار عرب" در خاورمیانه می تواند بازگشت به گفتمان های سیاسی عادی باشد که با واقعیات سیاسی جهان مدرن بیگانه نیست، و ریشه در شرایط خاص هر کشور دارد. خواست مردم برای ایجاد یک نظام مبتنی بر عدالت و آزادی، دموکراسی و حقوق بشر، و عدالت اجتماعی سبب خواست بیشتر مردم به ایجاد تغییرات از طریق مشارکت در این تحولات شده است.» (مقصودی و حیدری، ۱۳۹۰، ص ۷۰)

آنچه که در نسبت میان علوم ارتباطات و این تحولات اهمیت دارد، نقش رسانه در شکل گیری، هدایت و تاثیر گذاری بر آینده این تحولات است. پس از وقوع این تحولات، رسانه های جبهه معارض انقلاب اسلامی بطور گسترده در پی تبلیغ رسانه ای این نکات برآمدند که انقلاب اسلامی ایران تاثیری در شکل گیری افکار معترضین در این کشورها نداشته است، این حرکت ها دارای ریشه اسلام گرایانه نیست، جمهوری اسلامی ایران الگوی مطلوبی برای نظام سازی در این کشورها نیست، و... و در واقع یک نوع «دیپلماسی رسانه ای تقابلی» در برابر جمهوری اسلامی ایران درباره این تحولات اتخاذ کردند. (بشیر، ۱۳۹۰)

اما در میان جبهه رسانه ای معارض انقلاب اسلامی دو کشور نقش راهبردی دارند. نخست؛ آمریکا که کشوری مهم در محور معارض رسانه ای غربی است، رسانه های غربی با کلیت اسلام گرایی مردم منطقه خاورمیانه مخالف هستند و در صدد تضعیف روحیه اسلام گرایی در این منطقه هستند، چراکه گسترش اسلامگرایی در منطقه در تضاد با منافع و راهبرد سیاست خارجی آمریکا است. «راهبرد خاورمیانه ای آمریکا مبتنی بر چند اصل است: حمایت از اسرائیل، مقابله با اسلام سیاسی، تلاش برای استمرار صدور نفت به غرب و آمریکا و حمایت از رژیم های دست نشانده [عرب منطقه]. این راهبرد در نیم قرن اخیر مدنظر سیاستمداران دموکرات و جمهوری خواه بوده است، در سالیان اخیر با لشکرکشی آمریکا به کشورهای اسلامی و اشغال آنها، مشاهده می کنیم که می توان این اقدامات را در راستای عملی کردن راهبرد سیاست خارجی آمریکا بر شمرد.» (دارابی، ۱۳۸۷، ص ۹۲)

و کشور راهبردی دوم عربستان سعودی است که محور رسانه ای ارتجاع عربی را رهبری می کند. این محور رسانه ای در صدد تضعیف اسلام شیعی و در پی تقویت سلفیون، وهابیت و گروه های

---

^۱ Arab Spring

سنی است. مسئله استراتژیک آن است که رسانه های این دو محور جبهه معارض انقلاب اسلامی (محور غربی و محور عربی)، اثرگذاری، نقش و موضع گیری های جمهوری اسلامی ایران در سالهای اوج این تحولات (یعنی سالهای ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲) را چگونه بازنمایی رسانه ای می کنند؟ در واقع چه تصویری از نقش جمهوری اسلامی ایران در شکل گیری و هدایت بیداری اسلامی برای مخاطبین خود می سازند.

۲-۱- ضرورت و اهمیت پژوهش

یکی از وظایف مهم در مدیریت رسانه، سیاستگذاری برای رسانه است. یکی از ملزومات مهم برای سیاستگذاری در رسانه بررسی سیاست ها و گفتمان های رسانه های معارض و رقیب و همینطور کشف فرصت ها و تهدیدهای رسانه ای است. «سیاستگذاری به صورت کلان فراتر از تهدیدها، خلق فرصت ها است. برای برنامه ریزی و پیش بینی عملیات آینده ما باید در کار رسانه ای برای انطباق با محیط و همراه شدن با آن به ساختن محیط و اثر گذاشتن روی محیط بیاندیشیم و در اصل سیاستگذار و مدیر رسانه ای و خبری به اقتضای شرایط منطبق نمی شود، بلکه محیط و آینده را می سازد و فرق بین یک مدیر رسانه ای با مدیر سایر سازمان ها در این است که او منطبق می شود ولی ما دگرگون می سازیم و در این دگرگون سازی و ایجاد فرصت های نوافکار عمومی نقش اساسی دارند.» (وردی نژاد، بی تا)

اگر بخواهیم برای مدیریت رسانه درباره تحولات خاورمیانه و جهان اسلام (و خصوصاً انقلاب ها و خیزشهای مردمی منطقه) سیاستگذاری کنیم، یکی از مسائل مهمی که باید بررسی کرد، آن است که رسانه های کشورهای موثر جهان چه سیاست های رسانه ای را برای بازنمایی ج.ا. ایران در گفتمان خبری خود اتخاذ کرده اند و چه نقش و جایگاهی برای ایران در تحولات خاورمیانه برای مخاطبان خود بازنمایی می کنند. پس از وقوع خیزش های مردمی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، همواره بخش قابل توجهی از گفتمان رسانه های آمریکا (به عنوان یکی از کشورهای غربی) و عربستان (به عنوان یکی از کشورهای عربی منطقه) درباره این خیزش ها و انقلاب ها، به جمهوری اسلامی ایران اختصاص داشته است.

برای شناخت این سیاست های رسانه ای، باید گفتمان های حاکم بر این رسانه ها را کشف و تحلیل کرد. لذا در این پژوهش برآنیم تا با تحلیل گفتمان محتوای مرتبط و بسایت فارسی شبکه صدای آمریکا که رسانه رسمی دولت آمریکا است، و همچنین با تحلیل گفتمان محتوای مرتبط و بسایت

فارسی شبکه العربیه که یکی از رسانه های موثر بین المللی عربستان است، سیاست های رسانه ای آمریکا و عربستان در بازنمایی نقش ایران در تحولات اخیر خاورمیانه و شمال آفریقا را بررسی و تحلیل کنیم.

در انتخاب رسانه ها سعی شده است رسانه رسمی و دولتی آمریکا و همینطور یکی از رسانه های موثر بین المللی عربستان انتخاب شود تا این دو رسانه بتوانند بخوبی معرف گفتمان و سیاست های رسانه ای آمریکا و عربستان باشند. این پژوهش با تاکید بر تحولات کشورهای مصر، بحرین، یمن و سوریه و در بازه زمانی سالهای ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ میلادی انجام می شود. بدلیل آنکه اکثر این اتفاقات در سال ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ افتاده است و پس از بررسی مشخص شد بیشتر تحلیل ها در باره نقش ج.ا.ایران در تحولات این کشورها در سال های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ منتشر شده است.

۳-۱- اهداف تحقیق

- مقایسه گفتمان های مسلط رسانه ای آمریکا و عربستان درباره نقش و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در تحولات خاورمیانه (مطالعه موردی تحلیل گفتمان وبسایت های فارسی العربیه و صدای آمریکا)
- کشف و بررسی گفتمان حاکم بر وبسایت فارسی صدای آمریکا درباره نقش و جایگاه ایران در تحولات مصر، بحرین، یمن و سوریه
- کشف و بررسی گفتمان حاکم بر وبسایت فارسی العربیه درباره نقش و جایگاه ایران در تحولات مصر، بحرین، یمن و سوریه
- بررسی اختلاف ها در مکانیسم، تاکتیک ها و چگونگی استفاده از محورهای گفتمانی در اخبار این دو رسانه
- ارائه پیشنهادهایی برای سیاستگذاری رسانه ای درباره بیداری اسلامی و تحولات خاورمیانه

۴-۱- سئوالات تحقیق

- تفاوت ها و شباهت های گفتمان خبری حاکم بر وبسایت های فارسی صدای آمریکا و العربیه درباره نقش جمهوری اسلامی ایران در تحولات خاورمیانه چیست؟ (سالهای ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ م)

- بازنمایی رسانه ای نقش ج.ا.ایران در تحولات مصر، بحرین، یمن و سوریه در گفتمان خبری و بسایت فارسی صدای آمریکا چگونه بوده است؟
- بازنمایی رسانه ای نقش ج.ا.ایران در تحولات مصر، بحرین، یمن و سوریه در گفتمان خبری و بسایت فارسی العربیه چگونه بوده است؟
- محورهای گفتمانی به کار رفته در اخبار بررسی شده کدامند؟
- با توجه به فرصت ها و تهدیدات های رسانه ای موجود در گفتمان خبری این دو رسانه درباره نقش ج.ا.ایران در بیداری اسلامی، چه پیشنهادها و راهکارهایی در سیاستگذاری رسانه ای برای بیداری اسلامی و تحولات خاورمیانه ارائه می شود؟

۱-۵- فرضیه های تحقیق

باتوجه به اینکه پژوهش کیفی است و در آن به دنبال رد و یا اثبات یک فرضیه نیستیم، لذا این پژوهش نیازی به فرضیه ندارد.

۱-۶- تعریف مفاهیم تحقیق

گفتمان^۱

برای گفتمان که امروز کاربردی وسیعی در علوم مختلف پیدا کرده، تعاریف گوناگونی آمده است. میشل فوکو (۱۹۷۲) معتقد است گفتمان به معنی «گروه های وسیع جملات یا گزاره ها و قضایای متنوع با معانی و فحوای مختلف و مضامین و کارویژه های گسترده و در عین حال مشخص» است (Foucault, 1972, p7). تاجیک معنای وسیع تری را برای گفتمان مطرح می سازد «هر فعالیتی در قالب تعاملات فرهنگی که به تبادل معنا بیانجامد، نوعی گفتمان است». (تاجیک، ۱۳۷۸، ص ۶)

«منظور از گفتمان این است که زبان در چهارچوب قالب هایی ساختاربندی شده است و مردم به هنگام مشارکت در حوزه های مختلف حیات اجتماعی در گفتار خود از این قالب ها تبعیت می کنند» (کوثری، ۱۳۹۱)

---

^۱ discourse

عضدانلو در کتاب گفتمان و جامعه بر این عقیده است که «اگر نویسنده ای قصد دارد تا ارتباطات ناشی از زبان را که چه از طریق کلمات و واژه ها و چه از طریق علائم و کنایه ها و رموز غیر کلامی ایجاد میشود؛ دریافته و به خصلت آنها پی ببرد؛ گفتمان ابزار مناسبی در اختیار اوست. به عبارت دیگر، گفتمان، زبان را در حدی فراتر از جمله، و در کلیت خویش که همان «متن» است؛ تبیین و موشکافی میکند. بدین ترتیب میتوان گفت که گفتمان زبان را چونان یک «حساسیت» متنی بکار می برد؛ چیزی که در متن رخ داده و جهت ارتباط طراحی شده است.» (عضدانلو، ۱۳۸۰)

دال مرکزی^۱

«دال مرکزی در هر گفتمان، نشانه‌ای است که دیگر نشانه‌ها در اطراف آن نظم می‌گیرند و هسته مرکزی منظومه گفتمان را تشکیل می‌دهند. جاذبه این هسته مرکزی، چون مغناطیسی، دیگر نشانه‌ها را با نظمی خاص و منحصر به فرد و متفاوت با دیگر گفتمان‌ها معنا می‌بخشد. هر گفتمان، با توجه به دال مرکزی خود و نظمی که به دیگر نشانه‌ها و عناصر بخشیده است، جهان و واقعیت را به نوعی خاص بازنمایی و معنا می‌کند، به گونه‌ای که دیگر معانی ممکن را که گفتمان یا گفتمان‌های دیگر از جهان واقعیت بیان می‌کند، طرد می‌کنند و به نوعی به منازعه و خصومت با آنها می‌پردازند. این منازعه برای تصاحب عناصر یا دال‌ها و نشانه‌هایی است که معنای آنها تثبیت نشده و گفتمان‌های گوناگون برای معنادهی به آنها می‌کوشند.» (صدر، ۱۳۸۷، ص ۱۱)

دال شناور

«نشانه‌های و مفاهیم دال‌های شناوری هستند که گفتمان‌ها می‌کوشند به آنها معنا دهند، دال شناوری دالی است که مدلول آن شناور (غیر ثابت) است، به عبارت دیگر مدلول‌های متفاوت دارد و گروه‌های مختلف سیاسی برای انتساب مدلول مورد نظر خود به آن، با هم رقابت می‌کنند. هر گفتمان بر مبنای ساختار نظام معنایی خود، مدلول سازگار با این نظام معنایی را برجسته می‌سازد و مدلول‌های دیگر را به حاشیه می‌راند.» (کسرایی و پوزش، ۱۳۸۷، ص ۳۴۴)

---

^۱ nodal point

مفصل بندی

«هر عملی است که میان عناصر پراکنده گفتمان ارتباط برقرار کند، به گونه‌ای که هویت و معنای این عناصر در نتیجه این عمل، اصلاح و تعدیل می‌شود. (Laclau and Mouffe, 2001,p105) به عبارت دیگر گفتمان‌ها از مجموعه‌ای از دال‌ها تشکیل می‌شوند که هر یک به شیوه‌ای معنادار و با نظم خاصی، به هم مرتبط و درباره یک دال مرکزی و کلیدی جایابی شده‌اند و از این رو، تصور و فهم ما از خود، واقعیت و جهان را شکل می‌دهند. بنابراین، معنا و فهم انسان از واقعیت، همواره گفتمانی و نسبی است.» (صدر، ۱۳۸۷، ص ۱۱)

غیریت سازی^۱

«خصومت، به رابطه یک پدیده با پدیده‌های دیگر اشاره دارد و نقش اساسی و تعیین کننده‌ای در هویت بخشی آن پدیده بازی می‌کند. اهمیت مفهوم خصومت یا ضدیت، در آن است که هر چیزی در ارتباط با غیر و رقیب، هویت پیدا میکند؛ زیرا پدیده‌ها هویت و ذات ثابتی ندارند. از این رو، خصومت و ضدیت نیز در نظریه گفتمان، کاربردی دوسویه دارد: الف) مانع عینیت و تثبیت گفتمان‌ها و هویت می‌شود؛ ب) سازنده هویت و سازوکار انسجام گفتمانها را پدید می‌آورد.» (منوچهری، ۱۳۹۰، ص ۱۱۱)

«برجسته سازی و حاشیه رانی، هم بر کردارهای زبانی و هم بر کردارهای غیرزبانی حاکم است و آنها را در حد فاصل میان دو قطب مثبت و منفی سامان می‌دهد. از این رو، با بررسی سازوکارهایی که گفتمان‌های متخاصم برای برجسته ساختن «خود» و به حاشیه راندن «دیگری» استفاده می‌کنند، می‌توان به تحلیل منسجمی از همه کارکردهای گفتمان‌ها رسید.» (صدر، ۱۳۸۷، ص ۱۱)

گزاره (محور) های اساسی متن

«گزاره‌ها کانون متن هستند، به عبارتی گزاره‌ها عبارات یا جمله‌هایی هستند که معنای اساسی متن بر آنها تکیه دارد و ممکن است مدت‌ها پس از مطالعه متن در خاطر خواننده یا مخاطب باقی بماند.

---

^۱ Antagonism

در واقع یک متن از گسترش و بسط گزاره های اصلی آن بدست می آید. گزاره ها، پیام اصلی متن را در خود دارند». (فرقانی، ۱۳۸۲)

به عقیده ون دایک (Van Dijk) گزاره ها در مجموعه انسجام موضعی یک متن قرار دارند، از این رو در یک متن گزاره ها باید به واقعیات مرتبط با هم دلالت کنند، این ارتباط ممکن است زمانی، شرطی، علی و یا تبعی باشد. به لحاظ مفهومی نیز این گزاره ها با هم در ارتباط هستند. «کارکرد مشترک گزاره ها و رابطه تخصصی آنها نیز به نوعی از ویژگی های گزاره هاست» (ون دایک، ۱۳۸۲). ون دایک در تعریفی گفته است: «مفهوم معنا شناختی مهمی که در توصیف معنایی به کار می رود، گزاره است. گزاره را تقریباً می توان ساختار مفهومی یک بند تعریف نمود.» (ون دایک، ۱۳۸۲، ص ۴۸)

بینامتنیت

یکی از اصطلاحاتی که امروزه در ادبیات علمی فراوان به کار برده می شود اصطلاح Intertextuality است که معادل فارسی آن «میان متنی» و «بینامتنی» است (قره باغی، ۱۳۸۳، ص ۲۸۱). بینامتنیت «نشان دهنده تاریخ مندی متون است، شاید بتوان بر این نکته تاکید کرد که هیچ متنی را نمی توان به تنهایی و بدون اتکا به متون دیگر فهمید زیرا نمی توان از به کار بردن لغات و عباراتی که دیگران قبلاً از آنها استفاده کرده اند، اجتناب کرد» (حاتمی، ۱۳۹۰، ص ۸). بنابراین «بینامتنیت نشان دهنده آن است که همه رویداد های ارتباطی، به نوعی به رویداد های پیشین مربوط اند و از آنها بهره می گیرند». (سلطانی، ۱۳۸۴، ص ۶۴)

«هر متنی مجموعه ای است که از دال ها یا به گفته گرماس «واحد های معنایی». این واحد ها از راه فهم مناسبات بینا متنی تبدیل به موضوع های معنایی می شوند. «کریستوا» مناسبات بینا متنی را در گام نخست از ژانر ادبی و در گام بعد و در پله ای که تجریدتر می نماید و هم بارها دشوارتر و مهمتر از سخن. معمولاً مهمترین نکته، منش زبان ادبی و منش متن ادبی است». (قره باغی، ۱۳۸۳، ص ۲۸۴)

«ژولیا کریستوا درباره چند صدایی بودن یک متن و با حمله بردن بر معانی ثابت و ایستایی که خواسته یا نا خواسته به شکل بُت در آمده اند. نظریه بینامتنیت را در سال ۱۹۶۶ در مقاله خود عنوان کرد. مقاله کریستوا وابستگی گریز ناپذیر متون ادبی به متون پیشین را مطرح می کرد. او و همکارانش از نظریه بینامتنیت به عنوان گریز راهی برای رهایی از تک صدایی و تک روایی استفاده کردند تا اینکه رفته رفته بینامتنیت جای فردیت گرایی مدرنیستی را گرفت. کریستوا در سال ۱۹۸۰ در مقاله ای با عنوان

«خواست در زبان»، هر متن را یک بینا متن توصیف می کند و معتقد است که متون حال و گذشته با هم گفتگو و تعامل دائم دارند.» (احمدی، ۱۳۸۰، ص ۳۲۷)

تحول و تکامل آثار، نتیجه درک صحیح از تاثیر پذیری و از ویژگی های آثار پیشینیان است که نه تنها ناپسند نیست بلکه هنرمند و نویسنده از آن گریزی ندارند به قول کارلوس فونتس نویسنده مکزیکی «هیچ اثر ادبی یتیم نیست» پس نویسندگان کما بیش تحت تاثیر آثار یکدیگرند. تنها نویسندگان نابغه از این امر مستثنی هستند و کمتر از آثار دیگری تاثیر می گیرند. (صادقی، ۱۳۸۸، ص ۸۶)

نورمن فرکلاف^۱ دوتنوع بینامتنیت را از یکدیگر متمایز میکند، بینا متنیت صریح و بینامتنیت سازنده. «بینامتنیت صریح بر به کارگیری متون دیگر، در یک متن بصورت مستقیم دلالت دارد که در این حالت با علائم نقل قول و یا چیزی شبیه به آن مشخص می گردد. ولی بینامتنیت سازنده با به کارگیری عناصری از یک نظم گفتمانی دیگر در یک متن مربوط است. به این نوع بینامتنیت، بیناگفتمانگی گفته می شود. استفاده از اصطلاحات دینی یا علمی در گفتمان سیاسی، نمونه ای از فرآیند بیناگفتمانگی است.» (سلطانی، ۱۳۸۴، ص ۶۵)

منطقه خاورمیانه^۲

خاورمیانه منطقه ای است که سرزمین های میان دریای مدیترانه و خلیج فارس را شامل می شود. خاورمیانه بخشی از آفریقا-اوراسیا یا به طور خاص آسیا شمرده می شود و در بعضی موارد جزئی از آفریقای شمالی را در بر می گیرد.

اصطلاح خاورمیانه را اول بار در سال ۱۹۰۲ مورخ دریایی امریکا، الفرد ماهان به کار برده است و منظور وی تشریح منطقه اطراف خلیج فارس بود که چون از قاره اروپا به آن نگریسته می شود، نه خاور نزدیک به حساب می آید نه خاور دور. (درایسدل بلیک، ۱۳۸۶، ص ۲۰) جرج لنچافسکی افغانستان را جز خاورمیانه می داند. در حالی که سایر پژوهشگران این مسئله را قبول ندارند. باری بوزان: کشورهای ترکیه، سودان و قبرس را جزء خاورمیانه نمی داند. در صورتی که این کشورها جزء خاورمیانه هستند و در این مورد اتفاق نظر وجود دارد. بوزان کشورهای شمال آفریقا شامل الجزایر، تونس و مغرب را نیز جز خاورمیانه به حساب می آورد. (ولدانی، ۱۳۸۸، صص ۱۶-۱۷)

Norman Fairclough^۱
middle east^۲